

Andreas Hasenclever – Peter Mayer – Volker Rittberger: Teorie mezinárodních režimů.

1. vydání. Brno: Centrum strategických studií, 2005, 214 stran (název anglického originálu: *Theories of International Regimes*), ISBN 80-903333-4-6 (signatura knihovny ÚMV 52 364).

Jaké proměnné předurčují vznik mezinárodních režimů? Za jakých podmínek existují mezinárodní režimy? Proč mezinárodní režimy zanikají? Jaká je vůbec správná a úplná definice mezinárodního režimu? Jsou mezinárodní režimy vlastně to samé jako mezinárodní dohody? Ať již jsou tyto otázky ve středu čtenářova zájmu, nebo se mu jen zdají jako zajímavé a podnětné, nalezne v publikaci, vydané Centrem strategických studií v Brně, možné odpovědi či cesty k zodpovězení výše nastíněných otázek. V uvedené edici vyšel v roce 2005 překlad knihy autorů Andree Hasenclevera, Petera Mayera a Volkera Rittbergera, kteří působí v Centru pro mezinárodní vztahy a studium míru a konfliktu na univerzitě v německém Tübingenu, s názvem *Teorie mezinárodních režimů*. Tento překlad je jednou z publikací edice *Současná teorie mezinárodních vztahů*, kterou řídí Pavel Pšeja, působící na Katedře mezinárodních vztahů a evropských studií Masarykovy univerzity v Brně.

Kniha se zabývá jednou z oblastí teorie mezinárodních vztahů, již je v současnosti věnována nemalá pozornost – *teorií mezinárodních režimů*. Dovolují si konstatovat, že nutnost překladu této knihy ze zahraničního originálu vychází ze skutečnosti, že sociální vědy se v České republice rozvíjejí velmi pozvolna, přičemž primárně se orientují na atraktivnější oblasti, než jakou je teorie mezinárodních vztahů. Obdobná studie takového rozsahu a detailnosti dosud nebyla českými autory zpracována. A tak chce-li někdo nahlédnout hlouběji pod pokličku teorie mezinárodních vztahů, respektive teorie mezinárodních režimů, nabízí se mu příležitost věnovat se této problematice v českém překladu. Čtení recenzované publikace vyžaduje však již jistou míru povědomí o teorii mezinárodních vztahů, neboť její autoři používají řadu pojmů typických pro tuto vědní oblast a některé jejich studie a závěry předpokládají znalost jednotlivých aspektů a předmětu studia této teorie.

Recenzovaná publikace nepřináší studii a nové závěry ve zmíněné oblasti, ale spíše se orientuje na charakteristiku a podrobný rozbor tří myšlenkových škol, které se zabývají studiem mezinárodních režimů. Ten, kdo se alespoň minimálně orientuje v oblasti teorie mezinárodních vztahů, již předem očekává rozčlenění do tří kapitol, věnovaných *realismu*, *neoliberalismu* a *kognitivismu*. Rozhraní mezi těmito školami, nahlížejícími do problematiky teorie mezinárodních režimů, jsou dána aspektem, který považují pro svou analýzu a vysvětlení fungování mezinárodních režimů za rozhodující: *moc* versus *zájmy* versus *znalosti*. Tento trojúhelník tří proměnných umožnil vznik tří odlišných myšlenkových škol, které vedou nesmiřitelný spor o vysvětlení vzniku, fungování a popřípadě zániku mezinárodních režimů.

Jak již vyplývá z úvodního představení knihy, vydaná publikace je rozdělena do pěti částí. Úvodní část je věnována problematice definice mezinárodních režimů, druhá část je již zaměřena na podrobnou analýzu neoliberalistického pohledu, jenž je v současnosti považován za mainstreamový, třetí část se věnuje realismům a jejich zdůrazňování aspektu moci, čtvrtá část se soustřeďuje na znalosti jako na nejdůležitější proměnné mezinárodních režimů, to znamená na pohled kognitivistů a konečně závěrečná kapitola se zabývá možností syntézy jednotlivých myšlenkových škol. Vzhledem ke skutečnosti, že spor mezi jednotlivými myšlenkovými školami se zdá jako nezvratný, neboť jakákoli interparadigmatická dělba práce je z hlediska ontologických i epistemologických hledisek vyloučena, budu se zde rovněž držet rozčlenění knihy do uvedených kapitol.

I přes kritiku Susany Strangeové, namířenou na studium mezinárodních režimů, a přes konstatování Orana Younga, že analýza režimů spočívá na chatrných základech, začala být tato problematika zkoumána zejména v 80. letech 20. století řadou odborníků. Konsenzuální definice mezinárodního režimu byla výstupem konference, uspořádané k otázce mezinárodních režimů v roce 1982. Později tuto definici rozpracoval *Stephen Krasner*, který mezinárodní režimy definuje jako implicitní nebo explicitní principy, normy, pravidla a procedury rozhodování, kolem nichž se v dané oblasti mezinárodních vztahů sbíhají očekávání aktérů (příčemž dále definuje principy, normy a procedury rozhodování). I z této definice vychází rozdíl mezi mezinárodními režimy, mezinárodními organizacemi a mezinárodními dohodami, který je nutné mít na paměti. Velmi zjednodušeně lze zdůraznit, že režimy jsou z definice institucemi pro přesně stanovenou oblast problémů. Krasnerovu vcelku obsáhlou definici posléze zjednodušil *Robert Keohane*, který definoval režimy jako *institute s jasnými pravidly*, na nichž se vlády shodly a které přísluší k určitému souboru problémů v mezinárodních vztazích. Pojem „pravidla“ tak zahrnuje všechny principy, normy a procedury/postupy, jak je uváděl S. Krasner.

První dvě myšlenkové školy jsou postaveny na racionalistických teoriích mezinárodní politiky. Jsou věrný popisu států jako sobeckých aktérů, sledujících své cíle, jejichž jednání je možné vysvětlit z hlediska maximalizace individuálního užitku. Kalkulace výhod jednotlivých států pak umožňuje vznik mezinárodních institucí. Vedle řady dalších shodných předpokladů se však obě skupiny liší v tom, co považují za rozhodující pro vytváření, obsah a vliv mezinárodních režimů; realisté upírají svou pozornost na význam moci, neoliberalisté na význam zájmů.

Za mainstreamový je v současnosti považován právě náhled *neoliberalistů*, kteří sice neodmítají vliv moci, avšak mnohem více berou v úvahu aspekt konstelace zájmů pro mezinárodní spolupráci. Autoři recenzované publikace nezůstávají však u takto povrchních charakteristik a jednotlivé myšlenkové školy zkoumají do mnohem větších podrobností. V rámci neoliberalního náhledu dále zkoumají čtyři přístupy k teorii mezinárodních režimů: 1) Keohanovu kontraktualistickou (či funkcionalistickou) teorii mezinárodních režimů, 2) herně-teoretické rozšíření funkcionalistické teorie režimů (neboli situačně strukturální přístup), 3) přístup, soustřeďující se na strukturu problému, 4) Youngův model vzniku režimu (institucionální vyjednávání). Zacházet do větší hloubky při popisu jednotlivých přístupů by neodpovídalo rozsahu této recenze, avšak jejich prozkoumání čtenáři bezesporu rozšíří obzor v oblasti teorie mezinárodních vztahů, zejména pak aplikace teorie her (a to nejen věžňovo dilematu, ale například i hry na jistotu, hry na přesvědčování či her na Ramba).

Realisté – oproti svým neoliberalistickým kolegům – upírají svou pozornost k aspektu (relativního) mocenského potenciálu. I v rámci tohoto myšlenkového proudu existuje několik teoretických přístupů, o nichž se autoři ve své knize neopomněli zmínit: 1) teorie hegemónické stability, 2) souboj pohlaví versus věžňovo dilema (tedy Krasnerův případ výzkumného programu, orientovaného na moc), 3) Griecův moderní realistický pohled na režimy, soustřeďující se na význam anarchie. Velmi zajímavou součástí kapitoly k rozboru Griecova pohledu je rozbor neorealisticko-neoliberalní diskuze, zejména z hlediska otázky relativních zisků. V rámci výše uvedených přístupů autoři zkoumají dílčí modely, které rozpracovávají jednotlivé aspekty realistické myšlenkové školy.

Kognitivisté principiálně nesouhlasí s oběma racionalistickými školami a přicházejí se znalostmi, s myšlenkami a se sociální identitou jako s nejdůležitějšími proměnnými fungování mezinárodních režimů. Pro lepší pochopení tohoto konstatování je možné uvést hlavní výtku kognitivistů vůči racionalistům: při vysvětlování mezinárodních jevů pracují s identitami a zájmy států jako s danými zvnějšku, a tak opomíjejí důležité zdroje změn v mezinárodním chování (například změny v systému hodnot). Tím jsou racionalistická zdůvodnění často neúplná až triviální. Autoři tak přímo uvádějí, že kognitivisté odmítají model *homo economicus* a že důrazem na závislost mezinárodního chování na znalostech

se vracejí k modelu *homo sapiens*. Podle radikalismu prosazování své kritiky vůči racionalistům se pak kognitivistické přístupy dělí na dvě základní skupiny – na silný a slabý kognitivismus.

Za velmi podnětnou považují závěrečnou část, která není věnována pouhému shrnutí jednotlivých částí knihy, ale nabízí srovnání všech uvedených myšlenkových proudů, respektive snaží se zodpovědět otázku možné syntézy těchto proudů/přístupů. Jako evidentně nejjednodušší se zdá vazba mezi realisty a neoliberalisty, neboť jejich způsob pojetí mezinárodních režimů má společný racionalistický základ. Věčnou snahou realistů a neoliberalistů o „vítězství“ právě jejich názoru na mezinárodní vztahy snižují však svůj potenciál propojit oba myšlenkové proudy, a tak posílit výpovědní hodnotu takto komplementárního přístupu jako celku. Ve středu tohoto sporu nadále stojí otázka relativních zisků.

Z hlediska možného provázání lze podle názoru autorů uvažovat i o propojení realistického přístupu a slabého kognitivismu, neboť svou podstatou mohou slabě kognitivistické teorie zaplňovat mezery v racionalistických vysvětleních mezinárodních režimů. Vzhledem k absolutně odlišným heuristickým předpokladům, které se týkají logiky utvářející chování aktérů, je však téměř vyloučena syntéza realistického a silně kognitivního přístupu.

V rámci celkového hodnocení publikace nelze opomenout rozsáhlý seznam literatury a řadu citací a odkazů na autory, zabývající se problematikou teorie mezinárodních režimů, popřípadě souvisejícími oblastmi. Veškeré předkládané závěry a zhodnocení jsou podloženy rozsáhlým aparátem odkazů na přední autory v oblasti mezinárodních vztahů. Jediný nedostatek lze spatřovat v omezeném množství praktických příkladů, které čtenářům napomáhají pochopit některé teorie a aplikovat je na dění v mezinárodních vztazích. Vzhledem k míře detailnosti jednotlivých přístupů (spíše než myšlenkových proudů) by více praktických odkazů napomohlo k lepšímu porozumění dílčích rozdílností.

Na závěr by mělo zaznít doporučení, kdo je onou cílovou skupinou, pro niž je kniha určena. Jak již bylo řečeno výše, pochopení všech kapitol knihy, jednotlivých závěrů i podrobných analýz je podmíněno alespoň částečnou znalostí teorie mezinárodních vztahů. Bez schopnosti vyznat se v klíčových pojmech teorie mezinárodních vztahů bude pro čtenáře problematické pochopit dílčí aspekty a rozdílnosti jednotlivých myšlenkových škol. Avšak je nutné zdůraznit, že čtenář získá prostudováním knihy poměrně podrobné informace a povědomí o uvedené problematice, bude schopen rozpoznávat dílčí nuance mezi jednotlivými školami a myšlenkovými proudy v rámci těchto myšlenkových škol, čímž získá velmi detailní náhled na otázku teorie mezinárodních režimů. Oproti řadě publikací českých autorů, kteří s oblibou „analyzují“ velmi široké oblasti mezinárodních vztahů, čímž se ve svém důsledku jen velmi povrchně zmiňují o jednotlivých aspektech teorií mezinárodních vztahů, přináší recenzovaná publikace velmi podrobný a precizně zpracovaný pohled na problematiku mezinárodních režimů. Studentům mezinárodních vztahů a všem ostatním, kteří se zajímají o uvedenou problematiku, tak lze tuto publikaci jen doporučit a snad tiše doufat, že stejně podrobné analýzy budou jednou pocházet i z pera českých odborníků.

Leona Šteigrová